

Národní úložiště šedé literatury

PhDr. Petra Pejšová, Mgr. Iveta Fürstová

petra.pejsova@techlib.cz, iveta.furstova@techlib.cz

Příspěvek si klade za cíl představit vývoj a aktuální výsledky budování digitálního repozitáře Národní úložiště šedé literatury (NUŠL), jehož posláním je systematické shromažďování, dlouhodobá archivace a především zpřístupnění ověřené šedé literatury uživatelům z oblasti vědy, výzkumu a vzdělávání na národní úrovni.

Existuje několik definic šedé literatury, z nichž asi nejznámější je definice vniklá v Luxemburgu v roce 1997 a rozšířená v New Yorku v roce 2004¹. Volně přeloženo: „*Šedá literatura jsou informace produkované na všech úrovních vládních, akademických, obchodních a průmyslových institucí jak v elektronické tak v tištěné podobě, které neprošly standardním vydavatelským procesem či nejsou distribuovány do standardní prodejní sítě tj. vydávání institucemi jejichž hlavní činností není vydavatelská činnost.*“²

Pod pojmem šedá literatura si lze představit různé druhy zpráv (př. výzkumné, výroční, závěrečné z projektů, nálezové, atd.), konferenční materiály (př. články, prezentace, postery), vysokoškolské kvalifikační práce (př. bakalářské, diplomové, disertační), firemní literaturu (př. katalogy, návody), studijní materiály (př. učební texty, osnovy, záznamy z přednášek), formální i neformální komunikace (př. telefonické rozhovory, e-maily, blogy), sociální sítě (př. Twitter, Facebook), diskuse na wiki aj.³ V současnosti má šedá literatura velký potenciál a je důležitým informačním zdrojem, který však bývá často obtížné vyhledat.

Národní technická knihovna (NTK) projektem NUŠL navázala na své předchozí zkušenosti se spoluprací s Evropskou asociací pro využívání šedé literatury - EAGLE (European Association for Grey Literature Exploitation). EAGLE provozovala Evropský systém informací pro šedou literaturu - SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe), na jehož podporu NTK vytvořila již v roce 1994 Kooperativní systém šedé literatury (KSŠL). NTK byla zástupcem EAGLE za Českou republiku v letech 1995 - 2005, kdy byl tento systém ukončen.⁴

Projekt Národního úložiště šedé literatury (NUŠL) se začal realizovat díky podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programových projektů výzkumu a vývoje jako výzkumný záměr pod názvem „Digitální knihovna šedé literatury - funkční model a pilotní realizace“. Tento projekt je rozdělen do tří etap, které probíhají od roku 2008 do roku 2011. Jeho hlavním cílem je systematicky shromažďovat, dlouhodobě archivovat a zpřístupňovat odbornou šedou literaturu především z oblasti výzkumu a vývoje, státní správy a školství, ale i z komerčního sektoru a „open access“, na národní úrovni. Na podporu tohoto cíle NTK vytváří fungující síť partnerských organizací, funkční model a pilotní aplikaci. Dále na základě ověřené technologie a metod definovaných v rámci projektu vznikají doporučení a standardy pro další instituce, které se rozhodnou vytvářet

¹ "Information produced on all levels of government, academics, business and industry in electronic and print formats not controlled by commercial publishing i.e. where publishing is not the primary activity of the producing body." (Luxembourg, 1997 - Expanded in New York, 2004, dostupné na WWW <<http://www.greynet.org/index.html>>)

² PEJŠOVÁ, Petra. Národní úložiště šedé literatury. Čtenář. 2010, roč. 62, č. 5, s. 176 - 180. ISSN 0011-2321

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

digitální repozitáře šedé literatury. Doporučení a standardy představují zejména doporučený metadatový formát, výměnné formáty a šablony, vzory licenčních modelů a řešené právní problematiky, metodiku ochrany, archivace a zpřístupňování digitálních dat.⁵

Při budování digitálního repozitáře NUŠL je kladen důraz především na dlouhodobou archivaci a zpřístupnění digitálních dokumentů šedé literatury. Nedílnou součástí vytváření digitálního repozitáře NUŠL jako důvěryhodného digitálního úložiště bylo provedení auditu s použitím nástroje a metodologie DRAMBORA (Digital Repository Audit Method Based on Risk Assessment).⁶

Kvalitní obsah digitálního repozitáře NUŠL zajistí partnerská síť institucí, které produkují odbornou a informačně cennou šedou literaturu. Partnerem, který bude ukládat svou produkci šedé literatury do NUŠL, se nemůže stát jakýkoliv subjekt. Seriózním partnerem pro NUŠL nemůže být například spolek fotbalových fanoušků, kteří by si v NUŠL rádi vystavovali fotografie z fotbalových zájezdů ani klub sběratelů kuriozit či spolek chovatelů teriérů, apod. Stejně tak NUŠL neslouží ke shromažďování a zpřístupňování básniček na pivních táccích, k šíření politických myšlenek a názorů ani jako blog či sociální síť. NUŠL se zaměřuje na šedou literaturu především z oblasti vědy, výzkumu a vzdělávání. Vhodnými partnery pro NUŠL jsou zejména odborné instituce, školy, grantové agentury, organizace státní správy a vybrané firmy.

Dalším aspektem, který přispívá k nutnosti vytvářet partnerskou síť, je dodržování platných českých právních norem, především práva autorského, práva ochrany osobních údajů a obecného smluvního práva. Doporučení z oblasti právní problematiky shrnuje právní expertiza⁷ pro NUŠL zpracovaná JUDr. Radimem Polčákem, z níž vyplývá, že v repozitáři lze volně zpřístupňovat metadata, ale pro zpřístupňování digitálních dokumentů šedé literatury je nezbytné uzavřít s producenty šedé literatury licenční smlouvu⁸, kde budou jasně a přesně stanoveny možnosti dalšího užití dokumentů. Právní expertiza také poskytuje právní analýzu vztahů plynoucích z elektronického zpracování a publikace VŠKP včetně metadat zahrnutých v databázích vysokých škol. Tato analýza má za úkol sloužit jak vysokým školám, tak studentům jako soubor právních doporučení, jak řešit zveřejnění VŠKP.

Základními prvky softwarového řešení NUŠL jsou CDS Invenio pro digitální repozitář a indexační a vyhledávací systém FAST ESP. Řešení vychází ze záměru vytvořit v pilotní fázi projektu komfortní aplikační prostředí zaměřené zejména na zprovoznění centrálního vyhledávacího rozhraní, které dokáže zpřístupnit uživatelům jak data z digitálního repozitáře tak data z vybraných úložišť šedé literatury v jednom interaktivním prostředí.

CDS Invenio (Cern Document Server) vybraný pro digitální repozitář je vysoce modulární systém, který vznikl a dále se vyvíjí ve švýcarském CERNu ve spolupráci s École Polytechnique Fédérale de Lausanne (EPFL). CDS Invenio představuje propracované a flexibilní řešení pro všeobecnou správu dokumentů, institucionální repozitář nebo rozsáhlý knihovní systém, který umožňuje vlastní definici metadatového schématu. CDS Invenio bylo vybráno pro digitální repozitář také proto, že patří mezi Open Source software, tzn. že je možné jej volně instalovat,

⁵ PEJŠOVÁ, Petra. Národní úložiště šedé literatury. Čtenář. 2010, roč. 62, č. 5, s. 176 - 180. ISSN 0011-2321

⁶ Audit samotný metodologicky navazoval zejména na zkušenosti s auditem digitálního univerzitního repozitáře na Karlově univerzitě v Praze, který používá stejnou metodiku i stejný nástroj.

⁷ POLČÁK, Radim. Digitální zpracování tzv. šedé literatury pro Národní úložiště šedé literatury. [on-line] 2009. [cit. 2010-03-10]. Dostupný na WWW: <http://nysl.techlib.cz/index.php/Právní_expertiza>.

⁸ Licenční smlouva je smlouva, kterou autor poskytuje nabyvateli oprávnění k výkonu práva díla užit. HULVA, T. Právo duševního vlastnictví, Ostravská univerzita, Slezská univerzita v Opavě, Vysoká škola báňská v Ostravě, 2007 s. 72

používat i upravovat, což umožňuje jeho nastavení pro ukládání šedé literatury a následné šíření mezi spolupracující organizace.

Integrovaná vyhledávací platforma pro šedou literaturu zajišťuje indexační a vyhledávací systém FAST ESP. Systém FAST ESP poskytuje zabezpečené, relevantní a škálovatelné vyhledávání. Vlastnosti řešení ESP umožňují určit kontext a účel dotazu, vyhledat odpovídající termíny jak v metadatech tak v dokumentech a vrátit odpovědi vyskytující se v souvislostech. Uživatelé tak získají přesné výsledky, a také kontextovou dynamickou navigaci pro další hledání souvisejících informací. V současné době jsou připojeny čtyři hlavní zdroje (NTK, VŠE, AV ČR a digitální repozitář) s více jak 31 tisíci záznamy. Vyhledávání v centrálním rozhraní si můžete vyzkoušet na www.nusl.cz.

NTK
50°6'14.083"N, 14°23'26.365"E
Národní technická knihovna
National Technical Library

NÁRODNÍ ÚLOŽIŠTĚ ŠEDÉ LITERATURY

NTK (8999) VŠE (16420) AVČR (5647) Digitální repozitář (70)

Počet nalezených dokumentů: 31136

Typ dokumentu: Konferenční materiály (3261 příspěvků, 575 sborníků, 6 prezentací, 6 zpráv, firemní literatura, ostatní)

Osoby: Gullová Soňa (249), Bouček Petr (247), Taušer Josef (230), Abtám Josef (202)

Klíčová slova: finanční analýza (341), marketing (299), financial analysis (254), czech republic (214)

Jazyk: český (24128), anglický (5732), slovenský (1198), francouzský (3), polský (1)

Časová osa: od 1970 do 2010

První tři výsledky:

- Toxicita a biodegradabilita odpadů a látek významných ve vodním prostředí : sborník referátů z 12. konference s mezinárodní účastí : Vodňany, 29.-31.8.2005 /** redakce Blanka Vykusová NTK 20052005
- Zavedenie európskej meny na Slovensku - poučenie pre ČR**The adoption of the european currency in Slovakia - application for Czech republic Diplomová práca sa zaoberá detailným popisom procesu zavedenia európskej meny na Slovensku. Úvodná pozornosť je venovaná transformácii československej ekonomiky, na ktorých pilieroch bola vybudovaná... Kolenič, Ondrej; Jilek, Josef; Drahošský, Daniel VŠE 31.3.2010
- Analýza neúspěchu řešení romské otázky v Československu 50. a 60. let 20. století**Analysis of the Roma issue concerning failure in Czechoslovakia in the 50's and 60's of the 20th century The bachelor thesis "Analysis of the Roma issue concerning failure in Czechoslovakia in the 50's and 60's of the 20th century" deals with the state institutions procedures addressing Roma... Poprik, Anton; Soběňart, Radek; Kozmanová, Irena VŠE 31.3.2010

Obrazek 1 Centrální uživatelské rozhraní NUŠL dostupné na www.nusl.cz

V roce 2008 vznikly první české webové stránky <http://nusl.techlib.cz/> plně se věnující šedé literatuře, které jsou vytvořeny v aplikaci Media wiki, která podporuje sdílenou tvorbu obsahu v rámci pracovní skupiny a otevírání diskusních skupin k jednotlivým tématům i s účastí veřejnosti. Webové stránky informují o výstupech projektu NUŠL, o informačních zdrojích šedé literatury a odkazují na portály podporující výzkum a vývoj ve vědě v České republice. Dále se věnují zejména legislativě spojené s šedou literaturou v ČR a poskytují aktuální informace o šedé literatuře z tuzemska i ze světa. Od roku 2009 mají webové stránky svoji anglickou verzi, která je kopií české verze.

Národní úložiště šedé literatury

O PROJEKTU

PROJEKT NUŠL

- ☆ Aktuality
- ☆ O projektu
- ☆ Semináře
- ☆ Dotazníkové šetření
- ☆ Typologie
- ☆ Software
- ☆ Metadata
- ☆ Identifikátory
- ☆ Prezentace
- ☆ Spolupráce
- ☆ Kontakty

ŠEDÁ LITERATURA

Uživatelské rozhraní NUŠL je dostupné na www.nusl.cz

Digitální repozitář NUŠL je dostupné na <http://invenio.ntkcz.cz>

Národní technická knihovna v Praze (NTK, příspěvková organizace přímo řízená Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR) v souladu se svým statutem řeší otázky **budování Národního úložiště šedé literatury**. V současnosti je tento projekt podporován Ministerstvem kultury v rámci projektu "**Digitální knihovna pro šedou literaturu - funkční model a pilotní realizace**". Na tomto projektu Národní technická knihovna spolupracuje s [Vysokou školou ekonomickou v Praze](#).

V minulosti byla NTK odpovědná za distribuci šedé literatury za Českou republiku do evropského systému pro šedou literaturu SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe), který provozovala Evropská asociace pro využívání šedé literatury (European Association for Grey Literature Exploitation - EAGLE). Po zániku tohoto systému v roce 2005 nedochází ke koordinované evidenci šedé literatury v České republice.

Hlavním cílem projektu je návrh na vytvoření Národního úložiště šedé literatury, které bude sloužit jako centrální rozhraní pro vyhledávání tzv. nepublikovaných či polopublikovaných dokumentů. Projekt bude zaměřen na získávání metadat a případně plných textů z oblasti vzdělávání vědy a výzkumu.

V současné době jsou řešeny otázky typologie dokumentů šedé literatury, metadatové formáty, persistentní identifikátory, softwarová a hardwarová podpora, legislativní otázky atd.

Obrázek 2 Webové stránky projektu NUŠL

Od zahájení projektu v roce 2008 je každoročně pořádán „Seminář ke zpřístupňování šedé literatury“ s cílem informovat a podporovat odbornou diskusi z oblasti šedé literatury. Témata na seminářích se věnují aktuálně řešené problematice, která souvisí s šedou literaturu jak v ČR, tak v zahraničí. První dva ročníky byly zaměřeny především na standardizaci pro popis a výměnu zdrojů, autorská práva, formáty a standardy pro dlouhodobé archivování, stav systémů pro šedou literaturu v tuzemsku i ve světě, perzistentní identifikátory a další. Všechny prezentace a plné texty přednášek jsou k dispozici v on-line sborníku⁹.

Posláním projektu NUŠL, který vzniká a bude dále fungovat pod záštitou NTK, je na jedné straně vytvořit digitální repozitář pro shromažďování a dlouhodobou archivaci dokumentů šedé literatury. Ale na druhé straně také vybudovat centrální vyhledávací prostředí pro šedou literaturu, které dokáže sjednotit roztříštěné institucionální databáze a shromáždit jednotlivé dokumenty šedé literatury z nejrůznějších oblastí vědy, výzkumu a vzdělávání na národní úrovni. Dostupnost šedé literatury v České republice je v současné době na velmi nízké úrovni. Lepší dostupnost panuje v případě zpřístupňování VŠKP, ale zatím není možné prohledávat napříč všemi databázemi vysokých škol. Neutěšená situace je v oblasti zpráv, konferenčních materiálů, analýz, statistik, autorských prací, atd., kde vědecké a správní instituce nevedou žádné interní databáze tohoto typu dokumentů. Digitální repozitář NUŠL pomůže ke shromáždění a sjednocení šedé literatury a ke snadnějšímu a rychlejšímu vyhledání informací.

⁹ <http://nusl.techlib.cz/sbornik/>